

בחוקותי

סדר זכירת ברית אבות' – „כדאי הוא יעקב . . ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו (– „ואף את בריתי יצחק“) כו' אברהם עמו" (– „ואף את בריתי אברהם").

אבל יש לבאר ולהסביר טעם שינוי זה – שלפי התוכן, זכות יעקב היא גדולה לה יותר מזכות יצחק, ושל יצחק גדולה משל אברהם, שלכן „אם אין מעשה אברהם כדי – מעשה יצחק (שהוא גדול יותר), ואם אין מעשה יצחק כדי –

א. „וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור גוי", ובפרש"י: „למה נמנו [ה' אבות] אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכן, ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו, ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי".

ולכאורה מקורו בתורת כהנים עה"פ, וז"ל: „ולמה נאמרו אבות אחורנית, אלא אם אין מעשה אברהם כדי – מעשה יצחק, ואם אין מעשה יצחק כדי – מעשה יעקב, כדאי לכל א' וא' שיתלה לעולם בגינ".

אבל רש"י בפירושו שינה בכמה פרטים מדרשת התוכן, ולא עוד אלא שפירושו הוא היפך מפירוש התוכן:

בתוכן מתחיל מאברהם, וממשיך „אם אין מעשה אברהם כדי – מעשה יצחק", ומסיים ביעקב: ואילו רש"י כותב בסדר הפוך „כדאי הוא יעקב . . ואם אינו כדאי הרי יצחק כו' הרי אברהם".

הטעם לשינוי זה מובן בפשטות, כי רש"י מפרש פשוטו של מקרא, ובכתוב מקדים „בריתי יעקב" ל„בריתי יצחק . . בריתי אברהם", שמזה מובן, שזהו גם

(1) פרשתנו כו, מב.

(2) המשך פרש"י זה „ולמה לא נאמר זכירה ביצחק כו" (והשייכות לתחילת הדיבור) – נח' בהתועדות (דש"פ בהרב' תשכ"ח – שאז נאמרה שיחה זו).

(3) וראה ש"ך עה"ת כאן „ובתוכן וכתבו ג"כ רש"י זיל למה נמנו כו". ועוד.

(4) ועד"ז בויק"ר עה"פ (פלי", ה) – אבל בשינוי גירסא (ראה הערה הבאה).

(5) ובקרבן אהרן לתוכן שם משמע, דזה שנמנו בכתוב אחורנית הוא (לא משום שזהו סדר זכירת ברית אבות, אלא) רק כדי ללמדנו שכל אחד מספיק בעצמו (ע"ש). וראה פי' המלבי"ם שם. ועוד [ו] לכאורה פירושם אינו ע"פ דרך הפשט. וראה הערה [7].

ולהעיר, שהגרי"א גרס בתוכן שנמנו כסדרם בקרא (כמו בפרש"י). וכן הוא בויק"ר שם (וראה ויק"ר הוצאת מרגליות שם).

(6) וראה ויק"ר פרשתנו עה"פ (שם, ד) „אברהם לא ניצול כו' אלא בזכות יעקב כו' אברהם עצמו לא נברא אלא בזכותו של יעקב". ע"ש. ולהעיר מההמשך בתוכן כאן „ולמה ביעקב לא נאמר אף . . שמטנו . . שלימה".

(7) ואולי יש לומר, שזהו עיקר יסודו של התוכן שלא כתב בקרא האבות כסדרם – מפני שכן מתאים לפי תוכן הענין, כיון שזכותו של יעקב גדולה משל אברהם ויצחק (ואין צורך לדחות כדברי המפרשים שבהערה 5).

(8) דאין לפרש כוונת התוכן שכולם שווים (כהדיעה בויק"ר עה"פ – שם, א), אלא שאם אין זכות א' מהם כדאי, מצרפים אותם וז"ל – שהרי

(*) כדמשמע מפי' הקרבן אהרן לתוכן שם. וצ"ע איך יפרש דברי התוכן „אם אין מעשה אברהם כדי מעשה יצחק" (וכן בנוגע ליעקב).

טרפים זל"ז ועד כולם יחדיו.

[בפשטות מובן הטעם ששינה רש"י בפרט זה מהת"כ, כי בכתוב נאמר, ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, היינו שמפורש בפשוטו של מקרא שאין הכוונה שיזכיר כ"א מהאבות בפ"ע, אלא שיצרפם זל"ז, ולכן מדגיש רש"י, שבא לפרש פשוטו של מקרא, יצחק עמו . . אברהם עמו".

אבל יש להסביר הטעם דשיטות אלו – שלפי הת"כ מספיקה זכות של כאו"א מהאבות בפ"ע, ואילו לפי פשוטו של מקרא, זכירת ברית אבות דיצחק היא דוקא באופן של "עמו", בצירוף ליעקב וכן בנוגע לאברהם].

ב. יש מפרשים¹⁵, ששני שינויים אלה תלויים זביז – דגם לרש"י יעקב הוא "בחור שבאבות"¹⁶ וזכותו גדולה משל אברהם ומשל יצחק, ולכן כותב רש"י "הרי יצחק עמו . . אברהם עמו", כי אין דעתו (בפשוטו של מקרא) ש"אם (יעקב) אינו כדאי" מספיקה זכותו של יצחק לחוד (ואדרכא – זכותו של יעקב גדולה משל יצחק), אלא שאז מצרפים זכותו

מעשה יעקב" (כנ"ל): ואילו לפרש"י, שמתחיל מיעקב ומסיים באברהם, מובן, שדעתו להיפך, שזכותו של אברהם גדולה משל יצחק, ושל יצחק גדולה משל יעקב.

ועוד שינוי: בתו"כ מסיים "כדאי לכל א' וא' שיתלה . . בגינו", והיינו שכל א' מהאבות בפ"ע כדאי [אלא שכאשר ה' מצב גרוע ביותר, וזקוקים לזכות גדולה יותר ולא מספיק, מעשה אברהם, תולים בזכות, מעשה יצחק, או יותר מזה, מעשה יעקב]: משא"כ רש"י מדייק בלשונו, ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו . . הרי אברהם עמו" – היינו לא ש' זכות כאו"א בפ"ע מספיקה, אלא מצ'

בתו"כ ממשיך "כדאי לכל א' וא' שיתלה . . בגינו" (וכדלקמן בפנים).

(9) ואין לפרש שכוונת רש"י היא ששלשתם שווים הם, אלא ש"אם אינו כדאי הרי יצחק עמו . . אברהם עמו" (כדלקמן בפנים) – שהרי מפורש ברש"י, יעקב הקטן, וכדלקמן סעיף ב.

(10) ראה גם מלבי"ם כאן. באר יצחק על פרש"י כאן. ועוד.

ולכאורה זוהי פשטות כוונת התו"כ, דאל"כ יש בו סתירה מרישא לסיפא, שמתחיל "אם אין מעשה אברהם כדאי" (וכן ביצחק), ומסיים "כדאי לכל א' וא' כו", ועכ"ל, שכוונת התו"כ בסיום דבריו, שישנו מצב שכל א' בפ"ע כדאי שיתלה העולם בגינו.

(11) דלא כלשון רש"י בפ' דברים (א, ח) "אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו". – ולהעיר ששם נמנו על הסדר (ולא "אחורנית").

(12) וצ"ע בגו"א כאן, שמחלק בין "זכור ל- אברהם גו" דפ' תשא (לב, יג) שצריך צדקות וזכות כולם ביחד" (ועיין פרש"י שם), ל"זכרתי גו" דפרשתנו, שכל אחד ואחד זכותו די שיגאול ישראל" – והרי מפורש ברש"י כאן "יצחק עמו . . אברהם עמו" (אלא שבנוגע לאברהם ראה הערה הבאה).

(13) בדפוס ראשון דפרש"י (וכמה כתי" רש"י שתח"י) הגירסא (גבי אברהם), "הרי אברהם כדי (שהוא כדאי)", בלי תיבת "עמו". וראה גם משכיל לדוד כאן. אבל בדפוס רש"י הנפוצים הוא ככפנים (ובדפוס שני (וכמה כתי" רש"י שתח"י) "עמהם" במקום "עמו". וראה לקמן הערה 40). וכ"ה בבחי' כאן.

(14) ראה גם מהרש"א (מהדורא בתרא) ב"מ פה,

ב.

(15) מלאכת הקודש על פרש"י כאן. ע"ש

באורך.

(16) ב"ר רפעי' ש' הפסוקים להארי"ל תולדות

כו, כה (בחיר שבאבות). וראה זח"א קיט, ב. קמז,

ב. הנסמך בהערה 6. ועוד.

מסירת נפש בפועל, אלא רק ענין ה-
גלות].

ומכל הנ"ל מובן, שיש שני אופנים ב-
יחס האבות וז"ל: ע"פ אופן אחד כל
הקודם לחבירו גדול ממנו, זכות אברהם
גדולה מזכות יצחק וזכות יצחק מיעקב;
ובאופן שני כל המאוחר גדול יותר,
דיעקב הוא בחור דכל האבות, ויצחק
הוא מובחר יותר מאברהם. והחילוק בין
התו"כ ורש"י הוא בפירוש כתובים אלה,
מה מכריע בזכירת ברית אבות – אם
ענין שבו יעקב הוא ה"קטן", או ענין שבו
יעקב הוא העיקר (בחור שבאבות).

ובזה תלוי גם שינוי ה' – כי בענין
שבו גדול יעקב מיצחק ומאברהם, יש
זכות בכל אחד ואחד מהאבות בפ"ע
(בנוגע לזכירת הברית), "כדאי לכל א'
וא' שיתלה לעולם בגינו": אבל בענין
שבו אברהם גדול מיצחק ויצחק מיעקב,
יש צורך בצירופם וז"ל (לזכירה זו), ל-
צרף מעלת אברהם ויצחק למעלת יעקב
(אע"פ שיעקב הוא ה"קטן" שבהם).

ג. ויש לומר הביאור בזה ע"פ שינוי
נוסף בפירוש רש"י לגבי התו"כ: בתו"כ
הלשון "אם אין מעשה אברהם כדי
מעשה יצחק כו' מעשה יעקב", ואילו
רש"י כותב "כדאי הוא יעקב כו' הרי
יצחק כו' הרי אברהם . . שהוא כדאי",
ומשמט תיבת "מעשה".

והיינו, שלהתו"כ (עיקר) ההדגשה כאן
(בזכירת ברית אבות) היא הזכות שב-
"מעשה" האבות (ובזה גדלה מעלת יעקב
על שאר האבות): ואילו לרש"י (עיקר)
ההדגשה בזכירה זו היא זכות של אבר-
הם יצחק ויעקב מצד עצמם, דהיינו עצם
היותם "אבות" (ובזה עיקר המעלה הוא
באברהם, אלא שכדי שזכות זו תגין ל-
בניו אחריו (אפשר ש)צריך להצטרף עם
יצחק וגם עם יעקב, אף ש"יעקב הקטן").

של יצחק עם יעקב ("יצחק עמו") וכן
בנוגע לאברהם.

אבל [נוסף שעדיין צ"ע סברת ה-
שיטות, שלפי התו"כ מודגשת בכתוב
זכותו של כאו"א מהאבות בפ"ע ("כדאי
לכל א' וא' שיתלה לעולם בגינו"), ולפי
רש"י מודגש צירופם וז"ל ("הרי יצחק
עמו . . אברהם עמו") – הרי]

רש"י כותב בפירוש "כדאי הוא יעקב
הקטן לכך", דבפשטות כוונתו, דאף ש-
יעקב הוא "קטן" בערך שאר האבות,
מ"מ "כדאי הוא יעקב הקטן לכך" (אלא
ש"אם אינו כדאי – הרי יצחק כו' ואם
אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי")
– היינו שרש"י לא ס"ל (כהתו"כ) שזכותו
של יעקב היא גדולה משל יצחק
ואברהם, אלא יעקב "קטן" מהם, ואברהם
גדול מכולם¹⁷.

[ובפשטות יש לומר, שדברי רש"י
כאן, שיעקב הוא "קטן" בערך לאברהם
ויצחק, באים בהמשך, מיוסדים על פירו-
שו לעיל (בפ' תשא¹⁸) עה"פ "זכור ל-
אברהם ליצחק ולישראל" (לאחרי חטא
העגל) – "אם לשרפה הם זכור לאברהם
שמסר עצמו להשרף עליך באור כשדים,
אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו
לעקידה, אם לגלות זכור ליעקב שגלה
לחרן", שמזה מובן שגדלה זכותו של
אברהם משל יצחק (ויעקב), כיון שהוא
"מסר עצמו להשרף עליך", ולמטה ממנה
זכות יצחק "שפשט צוארו לעקידה"²⁰,
ולמטה מהם זכות יעקב שלא מצינו בו

(17) ראה גם משכיל לדוד ובאר בשדה על

פרש"י.

(18) וכמו שמסיים רש"י רק גבי אברהם, שהוא

כדאי.

(19) לב, יג.

(20) להעיר מדיון ד' מיתות, ששריפה חמורה

מהרג (משנה סנהדרין מט, ב).

וכשם שחלוקים בסיבת ריצוי העונות המביא לגאולה (אם הוא בגלל התשובה או בגלל היסורים), כך חלוקים גם ב־מהותה של זכירת ברית אבות ופעולתה בנוגע להגאולה.

דהנה זה שיש צורך בזכירת ברית אבות כדי שבנִי ישובו לארצם, אף ש־כבר נרצה עוונם, מובן, כביאור ה־אוה"ח²⁸, ש־הוידוי יועיל להקל מעליהם הגזירות הרעות אבל להשיבם לכנם (לארץ ישראל) צריך זכות אבות. אבל במהותה של זכירה זו ופעולתה חלוקים התו"כ ורש"י:

לפי התו"כ שריצוי העוונות המביא את הגאולה בא ע"י תשובתם של ישראל, היינו שישאל מצד עצמם הם ראויים לגאולה, יש לומר, שהצורך בזכירת ברית אבות הוא, כי התשובה (רק) מבטלת את הרע (עונם), אבל כדי שיהיו ראויים לגאולה (שזהו ע"י, "ופניתי אלי־כם", "ונתתי משכני בתוכם" . . . והת־הלכתי בתוכם²⁹), זקוקים גם לזכויות [י"ל שזהו ע"ד שמצינו בגאולת מצרים, דכיון ש־לא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו . . . נתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה³⁰]:

וזהו ענין זכירת ברית אבות, שע"י ומצד כריתת ברית זו, הרי זכות ה־מעשים טובים של האבות עומד לבני־ינו עד סוף כל הדורות [שהרי זהו תוכן ה־כריתת ברית בין הקב"ה והאבות, שאין זו ברית (רק) עבורם, אלא להיותם האבות של בני ישראל, הרי הברית עם

ויובן זה בהקדם חילוק כללי בין ה־תו"כ ופרש"י בכתובים אלה³¹:

כתובים אלה (שבסוף התוכחה) מפר־שים סדר סיום הגלות וסדר הגאולה: "והתודו³² את עונם גו' אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם, וזכרתי את בריתי וגו'". והנה בתו"כ מפרש, "והתודו את עונם" – "לצד התשובה הן הדברים", "אז יכנע לבבם הערל" – "לצד התשובה הן הדברים", והיינו שלפי פירוש התו"כ יש כאן עשיית תשובה; אבל בפרש"י לא נזכר כאן ענין התשובה, ואדרבה, בה־תיבות, "ואז ירצו את עונם" מפרש רש"י – "יכפרו על עונם ביסוריהם"³³, שהרי־צוי והכפרה על העוונות באים (לא מפני שעשו תשובה, אלא) ע"י היסורים³⁴.

שזהו חילוק עיקרי בין פירוש התו"כ ופרש"י בהטעם שתבוא הגאולה (שמ־דובר עלי' בכתוב): להתו"כ תבוא בגלל זכויותיהם של ישראל, דכיון שעשו תשובה על עוונותיהם ונרצה להם עונם, לכן ראויים הם וזכו לגאולה: משא"כ ל־פרש"י אין הכפרה בגלל תשובתם וזכיו־תיהם של ישראל, אלא הקב"ה מביא עליהם יסורים וע"י מתכפר עונם, וב־לשון הכתוב – שרש"י מביאו כאן³⁵ – "והעולה על רוחכם גו' אם לא ביד חזקה וגו'"³⁶, שהקב"ה מחזיר את ישראל "לתחת כנפיו"³⁷ באופן של "יד חזקה" (ולא מרצונם הם).

(21) בהבא לקמן ראה גם לקו"ש חכ"ז ע' 207

ואילך ובהערות שם.

(22) כו, מ"מ.

(23) ולשון זו ליתא בתו"כ שם.

(24) וגם, "והתודו את עונם", לפרש"י אינו וידוי

של תשובה (כמשנ"ת בארוכה בלקו"ש שם).

(25) פסוק מא ד"ה והבאתי.

(26) יחזקאל כ, לב־לג (אף שהובא גם בתו"כ

שם – ראה לקו"ש שם הערה 8).

(27) ל' רש"י פרשתנו שם.

(28) כאן.

(29) פרשתנו כו, ט ואילך.

(30) פרש"י בא יב, ו (ממכילתא שם).

(31) בשבת (נה, א) תמה זכות אבות. אבל ראה

רש"י שם (ד"ה ה' אלקי). פי' הרי' בתוד"ה שמואל

שם. ואכ"מ.

מעלת אברהם על שאר האבות³³, שאף שנולד לתרח וגדל בין עובדי ע"ז וכו', הכיר את בוראו בעבודת עצמו, ועד ש- מסר את עצמו לשריפה על קדושת שמו ית', שבוה נעשה אבי האומה:

אבל לאידך יש מעלה ביעקב, שדוקא משום שה' בן יצחק ובן בנו של אברהם³⁴, לכן, אע"פ שלא ה' זקוק למסירת נפש דאברהם (ודיצחק), מ"מ, להיות ש- נולד ונתגדל ע"י אברהם ויצחק, הרי מעשיו ועבודתו היו בתכלית הקדושה, ובפשטות, שמילדותו ה' "ישב אהלים", "אהלו של שם ואהלו של עבר"³⁵, ועד שלא ה' פסול בזרעו (אף שאברהם יצא ממנו ישמעאל ויצחק יצא ממנו עשו)³⁶, ולכן נקרא³⁷ "בחור שבאבות".

וזהו תוכן החילוק בין התור"כ ופרש"י:

בתור"כ שההדגשה היא על מעשה האבות, הרי בזה יש מעלה בזכות שב- מעשה יעקב על מעשה יצחק ועל מעשה אברהם, כיון שמעשה יעקב ה' בתכלית הקדושה כנ"ל; משא"כ בפרש"י שההד- גשה היא על האבות עצמם, בתור אבות, הרי בזה יעקב הוא ה"קטן", ולכן מתחיל רש"י מיעקב ומסיים באברהם, "שהוא כדאי".

אבל לאידך, דוקא משום זה יש צורך לצרף זכותו של אברהם ודיצחק ליעקב ("יצחק עמו . . אברהם עמו") – כי זה שאברהם הוא ה"אב" של בניו אחריו (וכן

האבות היא ממילא כריתת ברית עם כל בנ"י, זרעם אחריהם, עד סוף כל הדו- רות). וה"ז נחשב כאילו יש להם מעשים טובים וראויים הם לגאולה.

משא"כ לפרש"י, שריציו העון המביא את הגאולה בא ע"ז שהקב"ה "מחזירן לתחת כנפי . . ביד חזקה"³⁸ (ע"י שמביא עליהם יסורים המכפרים על עוונותיהם), ששכשם שריציו העון אינו תלוי ב- מעשה ישראל, כך גם זכות הגאולה אינה תלוי (כ"כ) במעלה שבמעשה, אלא היא (ג"כ) תוצאה ממעשה הקב"ה עם האבות, שכיון שהקב"ה כרת ברית עם האבות שיגאל את בניהם, לכן, אין נפק"מ (כ"כ) אם הם ראויים לגאולה אלא סו"ס גואל אותם מעבדות לחירות [אלא שכל זמן- שעונם לא נרצה, הרי זה ב- סתירה להכר"ב ואי אפשר שיגאלו, אבל לאחר שנרצה עונם ע"י יסורים, הנה אז נגאלים ע"י זכירת ברית אבות].

ולכן לא נוגע כאן זכות מעשה ה- אבות, אלא הכריתת ברית שעשה הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בתור אבות, דכיון שכרת ברית עם האבות, הרי אין נפק"מ מצב הבנים, והקב"ה מקיים הבטחתו בכל מצב שהוא.

ד. ע"פ כל הנ"ל יתבארו גם שאר השינויים (הנ"ל) שבין התור"כ ופרש"י על הפסוק, "וזכרתי גר"³⁹ [אם יעקב הוא בחור שבאבות או שיעקב הוא ה"קטן", וכן אם צריכים צירוף זל"ו ועד של כולם יחד]:

זה שהקב"ה קבע שאברהם יצחק ויעקב הם האבות של עם ישראל, שבני- הם אחריהם הם האומה הנבחרת אשר לה ניתנה תורה כו' – ה"ז בגלל⁴⁰ מסירת נפשם ודיקוּתם בה, ובזה גדלה

(33) ראה גם ש"ך ע"ה"ת פרשתנו כאן. ולהעיר מרש"י תולדות כה, כ.

(34) להעיר מרש"י תולדות שם, כא.

(35) תולדות שם, כז וברש"י.

(36) פסחים נו, א. ויק"ר (וראה גם תו"כ) פרשתנו כאן. ובכ"מ. רש"י ויחי מז, לא (וראה רש"י ישע"י כט, כב).

(32) להעיר מרמב"ם הל' ע"ז ספ"א.

יצחק) יכולה לבוא מזה³⁷ השפעה גם (לבני) ישמעאל ול(בני) עשו³⁸, שהרי גם הם יצאו מן (זרעו של) אברהם ויצחק³⁹;

וזהו שרש"י מדייק, "ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו . . אברהם עמו", דכדי שזכות אבות תעמוד דוקא לבני ישראל, זהו ע"י שמצרפים אברהם ויצחק ל- יעקב⁴⁰, שאז זכירת ברית אברהם ויצחק שייכת אך ורק לבני ישראל.

(משיחת ש"פ בהו"ב תשכ"ח)

(37 כלומר: זה שמעשה האבות מגין על בניהם ועומד להם, ה"ו רק כשהבנים שייכים לזה, ובמילא מובן שאין זה שייך כלל לבני ישמעאל ובני עשו: אבל כשמדובר בעצם זכות אבות, להיותם אבות שלנו (בלי נפק"מ דמצבם של בנים), יש צורך לשלול טענת בני ישמעאל ובני עשו שגם הם זרעו של אברהם ויצחק.

(38 וראה תו"כ (שבהערה 6), ולמה ביעקב לא נאמר אף . . שמתנו . . שלימה" (ולהעיר מקרבן אהרן שם (ועוד), שמפרש שזהו עוד טעם למה נמנו האבות אחורנית). אלשיך פרשתנו כאן. מלאכת הקודש על פרש"י כאן. ועוד.

(39 כמפורש (וירא כא, יג), וגם את בן האמה גו' זרעך הוא" – ופשיטא עשו. וכמפורש ברש"י דברים (ב, ה) "ירושל לעשו, מאברהם" (ופשיטא שהוא באמצעות יצחק). וראה קידושין יח, א (ולהעיר מב' הדיעות בשו"ע אדה"ז א"ח סתקצ"א ס"ב). [ומ"ש רש"י (ויצא כח, טו), "ביצחק ולא כל יצחק" – ע"פ פשוטו של מקרא יל"פ שזוהי הבטחה (כלשון רש"י שם) שכן יהי בפועל, ולא תנאי]. ואכ"מ.

(40 ע"פ המבואר בפנים מובן ל' רש"י, ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו" – דאם כוונת רש"י (בלשון "עמו") היא לצירוף כולם יחד, הול"ל, ואם איננו * (יעקב ויצחק) כדאי הרי אברהם עמהם***? אלא שכוונת רש"י היא, שאם אין זכות "יעקב הקטן" כדאי, יש זכות דיצחק שהיא יותר גדולה, ואם של יצחק אינו כדאי – "הרי אברהם . . שהוא כדאי" (היינו, זכותו של יצחק בפ"ע, ואח"כ של אברהם בפ"ע): וזה שצ"ל "עמו" (אינו כדי להגדיל כמות הזכיות, אלא) הוא רק כדי שזכות דיצחק וזכות דאברהם תעמוד רק לבני, ולכן צריכים לצרפם "עמו" – ליעקב דוקא. ועצ"ע.

(*) וכ"ה בדפוס א' וב' דפרש"י, ובכמה כת"י רש"י שתח"י.

(**) וכ"ה בדפוס ב' ובכמה כת"י רש"י שתח"י [בדפוס א' הגירסא "הרי אברהם כדאי". וכ"ה בכמה כת"י רש"י שתח"י].

(*) וראה רש"י וירא (שם, י), שה"י מריב עם יצחק על הירושל. ולהעיר מרש"י ויחי (נ, ה) בנוגע לעשו.

בחוקותי ב

[וזהו בהתאם לשיטתו בספרו מורה נבוכים¹, שהאריך בנוגע לטעמי המצות, ש"כ² ציווי ואזהרה . . תוצאת חכמה והמטרה בו תכלית מסויימת (ולא רק "תוצאת הרצון המוחלט", "סתם רצון לא לבקשת תכלית") . . כל המצות . . יש להן טעם כלומר שיש לאותו הציווי או האזהרה תכלית מועילה³. וכן כתב גם הרמב"ן בפירושו על התורה⁴] –

מחדש כאן הרמב"ם ענין נוסף, שיש חובה על האדם, "להתבונן" בחוקי ה' תורה, "וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם"⁵.

ב. וצריך ביאור:

מפורש בשמונה פרקים להרמב"ם⁶, דזה שארז"ל⁷: "לא יאמר אדם אי אפשר (לעשות עבירה) . . אלא אפשרי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי", היינו רק בחוקים, "שאלמלא התורה לא היו רעות

א. כ' הרמב"ם בסוף הלכות תמורה – שהוא סיום ספר קרבנות – וז"ל:

אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם, כמו שביארנו בסוף מעילה [וז"ל שם: "המשפטים הן המצות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעוה"ז ידועה . . והחוקים הן המצות שאין טעמן ידוע . . חוקים חקתי"ך כו"]⁸, ראוי להתבונן בהן, וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם, הרי אמרו חכמים הראשונים שה' מלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה (ואח"כ ממשיך לבאר "טעם" לדיני תמורה, כדלקמן סעיף ד).

כלומר: נוסף למה שמשמע מדברי הרמב"ם בהלכות מעילה שם שבעצם יש טעמים גם לחוקים⁹, אלא "שאינן טעמן ידוע"

(1) להעיר שגם בתורה שבכתב, סיום ספר ויקרא (ספר קרבנות) הוא כדין תמורה (פרשתנו כו, לג. וראה שם, י"א).

(2) כ"ה בדפוסים רמב"ם הנפוצים. אבל בדפוסים הראשונים (באלה שחת"י: רומי רמ. קושטא רסט. ויניציא ש"י. שלד) – "חוקה שחקתי לך" (ע"ד הלשון במדרשים שבהערה הבאה (ועוד), "חוקה חקתי". ובימא שם, "אני ה' חקתי").

(3) ראה יומא סו, ב. תנחומא חוקת (ג. ח). במדבר שם (פ"ט, א. ח). ועוד.

(4) תנחומא שם ו. במדבר שם, ג. וראה עירובין כא, ב.

(5) ראה לקמן הערה 38.

(6) דלא כשיטת רש"י בפירושו עה"ת שכ' בנוגע לחוקים, "שאינן טעמן בדבר" (תולדות כו, ה. קדושים יט, יט. ועד"ז בשלח טו, כו. ועוד. וראה רש"י יומא שם ד"ה חוק: משמע שאינו אלא גזירת מלך).

(7) ח"ג פכ"ו.

(8) כ"ה הלשון בתרגום קאפח. ובהעקת תיבון בשינויים קלים.

(9) וממשיך שם שהחילוק בין חוקים ומשפטים הוא – אם "תועלתם ברורה אצל ההמונ" או לאו (ע"ד לשונו בהל' מעילה שם). וראה גם רמב"ן עה"ת (אחרי יח, ו. קדושים יט, יט), הובא לקמן בפנים ס"ב.

(10) תצא כב, ו.

(11) ראה גם ראב"ע יתרו (כ, א – בסוף הק' דמתו לעשה"ד), "וחלילה . . שתהי' מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת . . נבקש אנהנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה כו". ע"ש.

(12) פ"ו.

(13) תרי"כ (והובא ברש"י קדושים כ, כו.